

ОСВІТА ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

EDUCATION OF THE CONVICTS AS ONE OF THE MEANS OF ACHIEVING THE GOAL OF REALIZATION OF THE CRIMINAL-EXECUTIVE POLICY

Кернякевич-Танасійчук Ю.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті розглядається питання освіти засуджених як один із засобів досягнення мети реалізації кримінально-виконавчої політики. Аналізуються наукові позиції щодо визначення поняття «освіта» та встановлюється співвідношення між поняттями «освіта» та «навчання». Визначається роль освіти у системі засобів досягнення мети реалізації кримінально-виконавчої політики.

Ключові слова: освіта, навчання, засоби виправлення та ресоціалізації засуджених, засоби досягнення мети реалізації кримінально-виконавчої політики.

В статье рассматривается вопрос образования осужденных как одно из средств достижения цели реализации уголовно-исполнительной политики. Анализируются научные позиции относительно определения понятия «образование» и устанавливается соотношение между понятиями «образование» и «обучение». Определяется роль образования в системе средств достижения цели реализации уголовно-исполнительной политики.

Ключевые слова: образование, обучение, средства исправления и ресоциализации осужденных, средства достижения цели реализации уголовно-исполнительной политики.

The article deals with the issue of education of convicts as means of achieving the goal of realization of the criminal-executive policy. The scientific positions on the definition of "education" are analyzed and the relation between the concepts "education" and "training" is established. The role of education in the system of means of achieving the goal of realization of the criminal-executive policy is determined.

Key words: education, training, means of correction and resocialization of convicts, means of achieving the goal of realization of the criminal-executive policy.

Постановка проблеми. Дослідження свідчать, що найчастіше злочини скоюють особи з низьким освітнім рівнем, тому що освіта – основа інструментального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Саме освіта формує світогляд громадян, їхні ціннісні орієнтири, розуміння та сприйняття суспільних норм поведінки, культурних цінностей та традицій [1, с. 159]. У процесі виконання-відбування покарань освіта розцінюється як один з основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених. Зважаючи на те, що у досягненні мети реалізації кримінально-виконавчої політики України першочергового значення набуває створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, на особливу увагу заслугоує аналіз основних засобів виправлення та ресоціалізації, у тому числі освіти засуджених, які в механізмі реалізації кримінально-виконавчої політики України є окремою складовою частиною.

Метою статті є здійснення аналізу правової природи освіти засуджених як одного із засобів досягнення мети кримінально-виконавчої політики.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 1 ст. 10 Закону України «Про освіту» невід’ємними складниками системи освіти є: 1) дошкільна освіта; 2) повна загальна середня освіта; 3) позашкільна освіта; 4) спеціалізована освіта; 5) професійна (професійно-технічна) освіта; 6) фахова передвища

освіта; 7) вища освіта; 8) освіта дорослих, зокрема післядипломна освіта [2].

Якщо класичне розуміння освіти залучити за аналогією до сфери кримінально-виконавчої науки, то освіту засуджених слід розглядати, по-перше, як послідовну зміну етапів передачі знань, що відбувається в порядку, передбаченому нормами права, і, по-друге, як сукупність ряду врегульованих нормами права послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату щодо створення образу засудженого, який вирізняється своєю специфікою у процесі виконання кримінальних покарань [3, с. 88].

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання Кримінально-виконавчий кодекс України відносить до основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, водночас у ч. 1 ст. 125 Кодексу проголошується, що у колоніях відповідно до законів України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти. Тому виникає закономірна необхідність у встановленні співвідношення між поняттями «освіта» та «навчання».

І.О. Большакова розглядає освіту як процес опанування людиною соціального досвіду шляхом навчання й виховання, які є складовою частиною освіти, та як результат присвоєння особистістю цього досвіду [4, с. 12]. Виходячи з її тлумачення,

правомірно стверджувати, що навчання є складовою частиною освіти, одним із способів її отримання.

Цілком слушним є зауваження М.Ю. Чечина з приводу того, що у науці кримінально-виконавчого права немає єдності щодо визначення освіти, навчання та освітньої діяльності при виконанні покарання у вигляді позбавлення волі, але разом із тим є необхідність наділення цих правових явищ стимулюючими рисами, які здатні впливати на поведінку засудженого [3, с. 88].

Більше того, на нормативному рівні врегульоване лише питання загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі (ст. ст. 125, 126 Кримінально-виконавчого кодексу України). Окрема ремарка щодо засуджених, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, передбачена ч. 4 ст. 151 Кримінально-виконавчого кодексу України: «Для засуджених, які не мають загальної середньої освіти, у виправних колоніях утворюються консультаційні пункти».

Про доцільність застосування загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених наголошувалося О.І. Богатирьовою, яка стверджувала, що загальноосвітнє та професійно-технічне навчання – це такий засіб виправлення та ресоціалізації, який мав би застосовуватися працівниками кримінально-виконавчої інспекції до засуджених, які відбувають покарання, не пов'язані із позбавленням волі, особливо неповнолітніх, але, на жаль, інспектори не мають жодних правових важелів, щоб змусити навчатися цих засуджених [5, с. 62].

Отже, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання як один із засобів виправлення та ресоціалізації може одночасно застосовуватися як до засуджених, які відбувають покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства, так і до тих, які відбувають покарання, не пов'язані з ізоляцією від суспільства.

Ще однією проблемою є відсутність нормативного забезпечення реалізації права на отримання вищої освіти, а також післядипломної освіти, що перешкоджає його здійсненню. Обмеження цього права обґрунтовується, як правило, фізичною ізоляцією засудженого від суспільства.

Слід зазначити, що зараз усе частіше йдеться про навчання засуджених спеціальностей, які їм найбільше до вподоби, а якщо можливо і реалізувати свої здобуті знання у виробничій діяльності в КВУ. Пропонується дистанційне навчання або стаціонарне, за домовленістю з навчальним закладом на території КВУ, у тому числі платне навчання (за рахунок бюджету, прибутків КВУ, родичів тощо). Сьогодні не виключається навіть здобуття засудженими вищої освіти, що має стимулювати позитивні інтенції особи щодо ресоціалізації і надасть їй більшої рішучості у пошуках своєї соціально-позитивної ніші у суспільному житті [6, с. 127].

При цьому особливий акцент робиться на дистанційній формі навчання. До прикладу, у Російській Федерації у результаті вжитих заходів з розвитку дистанційного навчання у виправних установах кількість засуджених, які навчаються у вищих

навчальних закладах, збільшилася з 2,1 тис. до 3,2 тис. осіб. Раніше у програмі з розвитку досліджуваного питання планувалося проведення комплексу програмних заходів, спрямованих на отворення в четвертому кварталі 2015 року умов для отримання засудженими додаткової середньої та вищої професійної освіти за допомогою заочного та дистанційного навчання [7, с. 170].

Свідченням бажання здобути вищу освіту є й анкетування. Виходячи з твердження О.Д. Шевченка, за результатами анкетування в Україні з'ясувалося, що 87,8% засуджених, які мають середню освіту, бажають отримати вищу освіту, з них 46,5% можуть вчитися на платній основі. Родичі засуджених готові здійснювати оплату за навчання, а це у свою чергу дозволить більш раціонально використовувати технічну базу і знизити матеріальні витрати на технічне оснащення нечисленних пунктів дистанційного навчання. При цьому, як зазначає автор, для забезпечення можливості отримання засудженими до позбавлення волі вищої освіти передумовою може послужити консолідація потенційних студентів з числа засуджених в одній установі виконання покарань [8, с. 34].

Така пропозиція є цікавою і має місце для існування, але в сучасних умовах здається захмарною та малодосяжною, оскільки потребує значних фізичних та матеріальних ресурсів. Крім того виникає запитання, якщо засуджені – потенційні абітурієнти виявлять бажання вступати у різні вищі навчальні заклади, які знаходяться у різних населених пунктах, чи освоювати найрізноманітніші спеціальності, то як визначити установу виконання покарання – «місце їхньої так званої консолідації»? Відповісти складно.

В якості узагальнення можна навести міркування М.Ю. Чечина, який зазначає, що навчальна діяльність посідає значне місце у виправленні засуджених. Вона впливає на засуджених, сприяє розвитку в них моральних якостей, розширює поле їхньої колективної діяльності та спілкування. Успіхи в навчальній діяльності підвищують соціальний престиж засуджених, зміцнюють їхнє становище в колективі, сприяють самоствердженню суспільно корисними засобами й способами. Під час навчання засуджені вступають у взаємодію не тільки з певною сукупністю фактів, відомостей у вигляді теорій, законів, правил тощо, а й з організатором цього процесу – учителем, а також з іншими засудженими. У процесі цієї взаємодії встановлюються емоційні та психологічні контакти, що є джерелом формування колективних взаємин і спілкування між ними. У результаті засуджені не просто здобувають нові знання, а й збагачують досвід колективної діяльності, вступають у нові взаємодії з навколишньою дійсністю. Враховуючи зазначене вище, очевидно, що організація навчальної діяльності засуджених входить до контексту загальних проблем, які характеризують стан і тенденції розвитку всієї Державної кримінально-виконавчої служби України, та є актуальним і нагальним питанням, яке потребує пильної уваги, докладання значних зусиль з метою невідкладного вирішення [9, с. 178].

При цьому заслуговує на підтримку позиція Н.К. Щепкіної, яка досліджуючи питання диверсифікації системи пенітенціарної освіти, серед перспективних ідей її розвитку виділяє:

1) перетворення формальної системи освіти засуджених із розширенням видів і форм додаткової, неформальної та інформальної освіти;

2) інтеграція освітніх установ, що функціонують в освітньому просторі виправної установи, і власне пенітенціарних структур для усунення паралелізму в реалізації ефективних умов виправлення засуджених і підготовки їх до звільнення і соціальної адаптації;

3) перехід на багаторівневу систему професійної підготовки на основі розвитку партнерських зв'язків з державними та недержавними навчальними закладами середньої спеціальної та вищої професійної освіти, культурно-освітніми центрами;

4) оптимізація змісту професійно-освітньої підготовки з набуттям засудженими належних компетенцій, затребуваних на ринку праці;

5) ревізія і модернізація ресурсної бази освітньої інфраструктури виправної установи із використанням можливостей вищого навчального закладу, що взаємодіє з нею і реалізує свою місію в якості соціокультурного регіонального освітнього центру;

6) створення системи методологічної, методичної та кадрової підтримки функціонування освітніх центрів (комплексів) у пенітенціарній системі на основі соціального партнерства;

7) подолання вузькофункціонального підходу в освіті засуджених лише як способу його «виправлення і перевиховання», перехід на цільові орієнтири становлення особистості, її саморозвиток і самореалізацію в ціннісно-орієнтаційній діяльності соціальної спрямованості [10].

Таким чином, у рамках реалізації кримінально-виконавчої політики особливу увагу слід звертати на урізноманітнення форм освітньої діяльності засуджених, сприяти доступу засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, до вищої освіти, а також більш активно застосовувати загальноосвітнє та професійно-технічне навчання в процесі виконання-відбування покарань, які не пов'язані з ізоляцією від суспільства.

Висновки. Освіта, зокрема її невід'ємна складова – навчання (загальноосвітнє та професійно-технічне) у комплексі із заходами соціально-виховного характеру, суспільно корисною працею є потужним засобом не лише виправлення та ресоціалізації засуджених, але й допомагає їм адаптуватися до суспільного життя після відбування покарання. Набута освіта дає можливість раніше засудженим у подальшому реалізувати свої професійні знання і навички на практиці, що у свою чергу дозволяє забезпечувати себе матеріально і, як правило, не повертатися на шлях злочинної діяльності. А це є найкращим підтвердженням ефективної реалізації кримінально-виконавчої політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевченко О.Д. Стан дослідження в науці проблем, що стосуються змісту права засуджених на освіту / О.Д. Шевченко // *Право і суспільство*. – 2016. – № 5. – С. 158-161.
2. Закон України «Про освіту» від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Чечин М.Ю. До питання визначення та основних ознак освіти осіб, засуджених до позбавлення волі / М.Ю. Чечин // *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. – 2016. – № 34. – С. 83-90.
4. Большакова І.О. Зміст навчання: до питання сутності поняття / І.О. Большакова // *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. – Серія «Педагогічні науки». – Випуск 1/2015 (2). – С. 7-15.
5. Богатирьова О.І. Особливості виправлення та ресоціалізації засуджених, що відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі / О.І. Богатирьова // *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. – 2015. – Вип.1 (2). – С. 59-63.
6. Градецький А.В. Механізм правового регулювання праці засуджених / А.В. Градецький // *Держава та регіони*. – Серія: Право. – 2013 р. – № 2 (40). – С. 124-128.
7. Чахалян Н.Т. Получение осужденными дистанционного образования в исправительных учреждениях России / Н.Т. Чахалян // *Вестник Челябинского государственного университета*. – 2015. – № 4 (359). – Право. – Вып. 41. – С. 168–172.
8. Шевченко О.Д. Взаємодія пенітенціарної, освітньої та державно-правової систем з питань, що стосуються забезпечення права на здобуття освіти засудженими до позбавлення волі / О.Д. Шевченко // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. – Серія: Юридичні науки. – 2016. – Випуск 2. – Том 3. – С. 33-35.
9. Чечин М.Ю. Місце освіти у процесі виконання кримінальних покарань / М.Ю. Чечин // *Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару [20 листопада 2015 року, м. Харків] / Харківський нац. ун-т внутр. справ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України*. – Х.: ХНУВС, 2015. – С. 177-179.
10. Щепкіна Н.К. Теоретические основы диверсификации системы пенитенциарного образования / Н.К. Щепкіна // *Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал) / Modern Research of Social Problems*. – 2013. – № 6 (26) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/teoreticheskie-osnovy-diversifikatsii-sistemy-penitentsiarnogo-obrazovaniya>